

Evropská hospodářská a měnová unie v souvislostech

Luboš Fleischmann

historické souvislosti vzniku EMU

*pravidla hospodářské soutěže
a finančních služeb na vnitřním trhu EU*

institucionální souvislosti

regulace a dohled bankovního systému

bankovní unie

nové výzvy v EMU

Evropská hospodářská a měnová unie v souvislostech

Luboš Fleischmann

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Ing. Luboš Fleischmann, Ph.D.

Evropská hospodářská a měnová unie v souvislostech

Vydala GRADA Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

tel.: 234 264 401

www.grada.cz

jako svou 9 632. publikaci

Realizace obálky Zdeněk Dušek

Sazba Jan Šístek

Odpovědná redaktorka Ing. Kateřina Patková

Ilustrace Kryštof Huja

Počet stran 168

První vydání, Praha 2022

Vytiskl Tribun EU s.r.o., Brno

© GRADA Publishing, a. s., 2022

ISBN 978-80-271-6611-4 (pdf)

ISBN 978-80-271-1026-1 (print)

Knihla vychází v rámci výzkumného projektu VŠE IP 100040/1020.

Obsah

Předmluva autora	7
Předmluva poslanců Evropského parlamentu	9
1. Historický vývoj a přehled měnových unií	11
1.1 Nejznámější měnové unie v historii	14
1.1.1 Latinská měnová unie	14
1.1.2 Skandinávská měnová unie	14
1.1.3 Belgicko-lucemburská ekonomická unie	14
1.2 Existující měnové unie	15
1.2.1 Východní karibská měnová zóna	15
1.2.2 Západní africké ekonomické a monetární společenství	15
1.2.3 Centrální africké ekonomické a monetární společenství	16
1.2.4 Evropská měnová a hospodářská unie	17
2. Evropská měnová a hospodářská unie (EMU)	19
2.1 Historické souvislosti vzniku hospodářské a měnové unie	21
2.2 Teoretická východiska hospodářské a měnové unie, právní základ	24
3. Politika hospodářské soutěže a politika v oblasti finančních služeb	27
3.1 Politika hospodářské soutěže	29
3.1.1 Právní základ	29
3.1.2 Nástroje politiky hospodářské soutěže	29
3.2 Politika v oblasti finančních služeb	29
3.2.1 Historie integrace finančního trhu v EU	30
3.2.2 Právní základ	30
3.2.3 Klíčové právní předpisy týkající se finančních služeb v EU	30
4. Instituce Evropské hospodářské a měnové unie	35
4.1 Evropská centrální banka	37
4.1.1 Vztah ECB směrem k občanům a podnikům v eurozóně	39
4.2 Evropský systém centrálních bank (ESCB) a Eurosystem	41
4.3 Hospodářský a finanční výbor	42
4.4 Rada pro hospodářské a finanční věci (Ecofin)	43
4.5 Euroskupina	43
5. Regulace a dohled	45
5.1 Regulace	47
5.2 Dohled nad bankami	49
5.3 Basilejské dohody	51
5.3.1 Implementace konečných reforem Basel III	53
5.3.2 Pokrok ve vytváření unie kapitálových trhů	54
5.3.3 Rozvoj regulace kryptoaktiv a stablecoinů	54
5.3.4 Zpřísnění regulačního rámce pro nebankovní subjekty	55
5.3.5 Příspěvky k politickým diskuzím EU a finanční regulaci o změně klimatu	55
5.4 Nástroje makrobezpečnostní politiky v regulační praxi EU	55
5.4.1 Proticyklická kapitálová rezerva	56
5.4.2 Kapitálová rezerva ke krytí systémového rizika	59
5.4.3 Bezpečnostní kapitálová rezerva	59
5.5 Makrobezpečnostní politika Evropské centrální banky	60
5.5.1 Makrobezpečnostní politika ECB během pandemie	60

5.5.2	Spolupráce s Evropskou radou pro systémová rizika	61
5.6	Mikroobezřetnostní činnost Evropské centrální banky	62
6.	Bankovní unie	65
6.1	Jednotný mechanismus dohledu (SSM)	69
6.2	Jednotný mechanismus pro řešení krizí (SRM)	73
6.3	Evropský systém pojištění vkladů (EDIS)	74
6.4	Problematika vstupu členských zemí do bankovní unie a eurozóny	75
7.	Nové výzvy v hospodářské a měnové unii	77
7.1	Digitální euro	79
7.2	Aspekty změny klimatu začleněné do operací měnové politiky ECB	81
8.	Makroekonomická nerovnováha zemí EU	87
8.1	Vládní dluh	89
8.1.1	Finanční krize po roce 2008	90
8.2	Situace po roce 2020 v zemích Evropské unie	94
8.3	Makroekonomické ukazatele v eurozóně	96
8.3.1	Poměr veřejného dluhu k HDP	96
8.3.2	Poměr schodku (-) či přebytku (+) veřejných financí k HDP	97
9.	Daňová politika EU	99
9.1	Harmonizace přímých daní	101
9.2	Platné směrnice, úmluvy a doporučení na úrovni EU v oblasti přímého zdanění	102
9.2.1	Společný systém zdanění mateřských a dceřiných společností z různých členských států Evropské unie	102
9.2.2	Zdanění úroků a licenčních poplatků mezi přidruženými společnostmi	103
9.2.3	Mechanismy řešení daňových sporů	103
9.2.4	Boj proti vyhýbání se daňovým povinnostem	103
9.2.5	Zamezení dvojího zdanění (arbitráž)	103
9.2.6	Agresivní daňové plánování	103
9.3	Harmonizace nepřímých daní	104
9.3.1	Daň z přidané hodnoty (DPH)	104
9.3.2	Sazby DPH	105
9.3.3	Aktuální vývoj	105
9.3.4	Spotřební daně z alkoholu, tabáku a energie	106
9.4	Podvýbor pro daňové záležitosti (FISC) v Evropském parlamentu	107
10.	Česká republika vs. euro	109
10.1	Studie dopadů účasti nebo neúčasti v bankovní unii	113
11.	Analýza makroekonomických ukazatelů v zemích HMU	121
11.1	Hrubý domácí produkt (HDP)	123
11.2	Inflace	125
11.2.1	Harmonizovaný index spotřebitelských cen (HICP)	125
11.2.2	Čistá investiční pozice vůči zahraničí (IIP)	128
11.2.3	Veřejný dluh v zemích Evropské unie	130
11.2.4	Komparace poměru vládního dluhu k HDP vybraných zemí	131
11.2.5	Koncentrace bankovního trhu	133
12.	Analýza bankovních ukazatelů a indikátorů rizika v zemích HMU	139
	Použité zdroje	153

Předmluva autora

Cílem knihy je poskytnout čtenáři ucelený obraz měnové a hospodářské unie od jejího vzniku, přes teoretické souvislosti až po současné fungování unie.

Předkládaná kniha je určena nejen studentům vysokých škol ekonomického zaměření, ale také široké veřejnosti se zájmem o fungování EMU a o porozumění všech souvislostí.

Autor vyjadřuje poděkování Ing. Petře Lindovské, Liborovi Poštovi a Jitce Hujové za zpětnou vazbu a podporu při přípravě této knihy.

Kniha vychází v rámci výzkumného projektu VŠE IP 100040/1020.

Předmluva poslanců Evropského parlamentu

Martin Hlaváček – poslanec Evropského parlamentu, místopředseda Podvýboru pro daňové záležitosti (FISC), člen Výboru pro zemědělství a rozvoj venkova (AGRI) a náhradník v Hospodářském a měnovém výboru (ECON) a Výboru pro rybolov (PECH)

Uběhla již více než dvě desetiletí od přijetí společné měny v Evropské Unii. Dvě desetiletí, která byla poznamenána řadou mimořádných politických i ekonomických zkoušek evropského politického projektu s globálním přesahem. Počínaje tzv. velkým rozšířením EU o země střední a východní Evropy, řeckou fiskální krizí, uprchlickou krizí, přes dopady pandemie COVID-19 až po aktuální bezprecedentní hospodářské dopady války na Ukrajině.

Dvě desetiletí, v jejichž průběhu se eurozóna zároveň musela vypořádat s prohlubující se makroekonomickou nerovnováhou, zásadními rozdíly v konkurenceschopnosti jednotlivých zemí i odlišnými politickými přístupy v jejich fiskální politice. Tyto faktory zřejmě vedly k tomu, že mnoho předpokládaných přínosů využití společné měnové politiky nebylo naplněno. Současně však velmi brzy po zavedení eura tyto události otevřely nutnou a hlubokou debatu k nedostatkům systému a jeho potenciální nepřipravenosti na další krizi. Debata, která přichází v reakci na tyto události však nemá jen odborný ekonomický rozměr. Nové prvky centralizace monetární politiky, zásadní posuny v bankovní unii, zavádění jednotných mechanismů pro řešení krizí a bankovního dohledu a čím dál silnější volání po centralizaci fiskálních a daňových politik států eurozóny otvírají zásadní a legitimní principiální společenské a politické otázky. Týká se to především států jako je Česká republika, které společnou měnu ještě nepřijaly, přestože se k tomu v jiné době a za zcela jiných podmínek v rámci vstupu do EU zavázaly.

Dvě desetiletí fungování společné měny na pozadí událostí, kterými si EU prošla umožňují hloubkové a kritické posouzení přínosů a negativ přijetí společné měny pro jednotlivé země. Přesto se politický diskurz i veřejná debata v mediálním prostoru v mnoha zemích neustále zužuje a zplošťuje na omezený soubor dogmatických stanovisek jednotlivých zainteresovaných skupin.

Nechť je tato publikace, která velmi uceleně a srozumitelně popisuje nejen historii, vývoj hospodářských souvislostí a aktuálně zaváděné nástroje monetární unie, ale i očekávané trendy jejího dalšího vývoje (digitální měna, “zelená” bankovní politika atd.) přínosem všem příznivcům i odpůrcům společné měny, kteří mají zájem o ucelenou a kompetentní debatu na toto téma.

Ondřej Kovařík – poslanec Evropského parlamentu, člen v Hospodářském a měnovém výboru (ECON) a náhradník v Podvýboru pro daňové záležitosti (FISC), Výboru pro dopravu a cestovní ruch (TRAN) a Výboru pro občanské svobody, spravedlnost a vnitřní věci (LIBE)

Proces vzniku a vytváření hospodářské a měnové unie v rámci evropského integračního procesu si zcela jistě zaslouží značnou pozornost. Jedná se, jak z hlediska teoretického konceptu, tak také z pohledu praktického naplňování, o svébytný fenomén.

Členské státy Evropské unie se rozhodly ještě úžeji spolupracovat na poli hospodářské politiky s cílem posílit a zvýraznit výhody plynoucí z jednotného vnitřního trhu, v němž platí svobody pohybu osob, zboží, služeb a také kapitálu. Ve vrcholné fázi realizace hospodářské a měnové unie se státy zavazují k jednotné měnové politice a používání společné měny.

Do jisté míry je to koncept odvážný, který čelí řadě nelehkých výzev. Na druhou stranu se stal i nástrojem posílení odolnosti evropské ekonomiky, kdy došlo k jeho dalšímu prohloubení po globální finanční a ekonomické krizi z let 2009–2010, kupříkladu cestou vytvoření bankovní unie.

Dnešní výzvy jsou také významné. Ukáží, do jaké míry HMU může napomoci jejich zvládnání a jaké případné směry dalšího vývoje by měly být zvažovány. Jedná se o velmi důležitou součást fungování celé Evropské unie.

1.

kapitola

Historický vývoj a přehled měnových unií

Macmillanův slovník moderní ekonomie (1995) pod heslem hospodářské společenství uvádí: „*Hospodářská unie je vztah mezi zeměmi, které mají společný celní sazebník, společnou obchodní politiku a také odstranily obchodní omezení mezi členskými zeměmi. Tato unie směřuje cílově k harmonizaci průmyslových a sociálních politik, jakož i ke koordinované monetární politice a politice měnového kurzu, což je první krok ke společné měně.*“

Měnová unie je peněžním systémem, ve kterém měnovou politiku zajišťuje buď společná centrální banka členských zemí měnové unie, nebo „zahraniční“ centrální banka ve smyslu centrální banky jen jedné z členských zemí.

Domácí centrální banka je tedy v měnové oblasti plně podřízena jedné z výše uvedených centrálních bank. Měnová rozhodnutí jsou ale přijímána na základě společného souhlasu členských zemí měnové unie.

Zákonným platidlem na daném území je v rámci měnové unie:

- vedle domácí měny také zahraniční měna jednoho z členských států unie, přičemž mezi oběma měnami je stanoven fixní kurs,
- pouze zahraniční měna, obvykle jedné z členských zemí unie,
- pouze společná, nově vytvořená měna.

Podmínky, za kterých je efektivní dokončit ekonomickou integraci vytvořením společné měny, definuje teorie optimální měnové oblasti (OCA¹). Vymezuje podmínky, kdy je efektivní završit ekonomickou integraci vytvořením společné měny. Zároveň představuje převážně makroekonomický pohled, příliš se nevěnuje mikroekonomickým výnosům z měnové unie a také se nijak zvlášť nevěnuje politickým aspektům vzniku a existence měnové unie.

Hlavními představiteli teorie měnové oblasti jsou nejčastěji označováni významní ekonomové Milton Friedman, Robert A. Mundell, Ronald McKinnon a Peter Kenen.

Milton Friedman (1953) vnímal nezbytnost existence národní měny a plovoucího kurzu v kontextu nepružných mezd a nízké mobility výrobních faktorů. Robert A. Mundell (1961) se zabýval porovnáním vlivu asymetrických šoků v podmínkách floatingu, pevného kurzu a měnové unie. Ronald McKinnon (1963) do diskuse o měnové teorii přispěl mimo jiné prohlášením, že malé otevřené ekonomiky ztrácejí efektivitu směnných kurzů a neovlivňují světové ceny ve svůj prospěch. Peter Kenen (1969) poukazoval na skutečnost, že ekonomiky, které mají málo diverzifikovanou výrobní strukturu a export, potřebují volně pohyblivý kurs při odvětvovém šoku.

Předpoklady pro úspěšný vznik měnové unie:

- neúčinná měnová a kurzová politika,
- vnitřní mobilita výrobních faktorů (kapitálu a práce),
- pružné mzdy,

¹ Zkratka použita z anglického názvu Optimum Currency Area.

- minimum vnějších asymetrických šoků a synchronní hospodářský cyklus,
- sladěnost na finančních trzích,
- shodná reakce na společnou měnovou politiku,
- ochota k rozpočtovému přerozdělování.

V historii bylo vytvořeno několik měnových unií. Vznikaly již v době klasické éry zlatého standardu, která se datuje od roku 1819, kdy začala v Anglii a postupně se rozšířila do Francie, Německa, Švýcarska, Belgie a Spojených států. Některé z nich byly úspěšné, jiné naopak nevedly k společnému cíli a zanikly.

1.1 Nejznámější měnové unie v historii

1.1.1 Latinská měnová unie

Tato unie byla měnovou organizací založenou v 19. století. Cílem unie bylo zavedení neomezeného používání měn členských zemí po celé unii. Latinská měnová unie byla oficiálně založena v roce 1865. Tvořily jí Francie, Belgie, Itálie a Švýcarsko.

Unie byla postavena na tzv. bimetalickém základě s existencí volného oběhu zlatých a stříbrných mincí s povinností národních bank členských států směňovat je v pevném kurzu 1:15. Hlavním aktérem této unie byla Francie, která se snažila udržet bimetalický standard, i když v ostatních zemích Evropy rostla vůle uplatňovat již pouze zlatý standard. Docházelo ke zvýšené poptávce po zlatu, a tím i ke snížení hodnoty stříbra ke zlatu. Tím se stal směnný poměr zlata ke stříbru v unii neudržitelný a unie byla nucena přejít na zlatý standard. V roce 1878 došlo k de facto rozpuštění unie, i když formální konec byl ohlášen až v roce 1927.

1.1.2 Skandinávská měnová unie

Byla založena 5. května 1873 mezi Švédskem a Dánskem. V roce 1875 do unie přistoupilo Norsko. Každý z členských států vydával samostatně své vlastní mince, které však byly přijímány po celém území unie. Během první světové války, 2. srpna 1914, Švédsko vypovědělo závazek dodržovat pevný směnný kurz mezi mincemi a volný oběh dánských a norských mincí na švédském území skončil. Tímto opatřením severská měnová unie prakticky zanikla.

1.1.3 Belgicko-lucemburská ekonomická unie

Jde o hospodářskou a měnovou unii mezi Belgickým královstvím a Lucemburským velkovévodstvím. Smlouva o založení hospodářské a měnové unie mezi Belgickým královstvím a Lucemburským vévodstvím byla podepsána 25. července 1921, v platnost vstoupila v roce 1922 po ratifikaci smlouvy lucemburskou poslaneckou sněmovnou. Původní smlouva byla podepsána na 50 let, v roce 1972 byla prodloužena o dalších 10 let, další desetileté pokračování spolupráce bylo dohodnuto i v letech 1982 a 1992. Dne 18. prosince 2002 byla podepsána nová smlouva mezi Belgií a Lucemburskem. Belgicko-lucemburská ekonomická unie vytvořila i měnovou unii, kdy obě národní měny, belgický frank a lucemburský frank, byly propojeny v paritním poměru 1:1. Bylo tedy možno používat lucemburskou měnu na belgickém území a naopak.

Belgicko-lucemburská unie zanikla vznikem Měnové a hospodářské unie a vstupem jednotné měny euro v platnost.

S nástupem evropské společné měny – eura – se staly neslučitelnými měnové dohody uzavřené mezi některými členskými státy Evropské unie (Francie, Itálie) a jejich sousedy (Andorra, Monako, San Marino, Vatikán). Za tímto účelem zmocnila Rada EU Francii a Itálii, aby s těmito zeměmi vyjednaly nové měnové smlouvy. Výsledkem jednání byly nové smlouvy, ve kterých bylo dohodnuto, že:

- Monako, San Marino a Vatikán mohou používat euro jako zákonné platidlo, nesmí ale emitovat žádné eurobankovky a ražba euromincí je omezena na 1/500 francouzského stavu (v případě Monaka), na celkovou nominální hodnotu ve výši 1 994 000 EUR (v případě San Marina) a na celkovou nominální hodnotu ve výši 1 000 000 EUR (v případě Vatikánu),
- Andorra může používat euro místo francouzského franku a španělské pesety, Černá Hora může používat euro jako vlastní měnu a Kosovo může používat euro jako zákonné platidlo (místo německé marky).

1.2 Existující měnové unie

1.2.1 Východní karibská měnová zóna

Východokaribský dolar je měnou šesti nezávislých států a dvou britských zámořských kolonií ve východním Karibiku v oblasti Malých Antil.

Mezi členské státy patří Antigua a Barbuda, Dominika, Grenada, Svatý Kryštof a Nevis, Svatá Lucie, Svatý Vincenc a Grenadiny, Anguilla a Montserrat. Všechny členské státy této měnové unie byly mezi roky 1958 a 1962 součástí státu Západní indická federace. Tento politický útvar používal jako svou měnu dolar Britských západních Indií. Současný východokaribský dolar vznikl na základě tohoto dolaru v roce 1965 v poměru 1:1. Až do roku 1972 používal tuto měnu i stát Barbados.

V období 1965 až 1983 emitoval dolary Východokaribský měnový institut, od roku 1983 emituje bankovky a mince Východokaribská centrální banka. Východokaribská centrální banka má výlučné emisní právo na bankovky a mince, dále vykonává také funkci bankovního regulátora a provádí dohled nad měnovým systémem. Po celé měnové unii existuje volný pohyb bankovek a mincí, jednotlivé členské státy si udržují nezávislou fiskální politiku.

Východokaribská měnová unie (ECCU) spíše splňuje kritéria optimální měnové unie, zejména díky malé velikosti členských zemí, minimální průmyslové základně a orientaci všech zemí na turistický ruch.

1.2.2 Západní africké ekonomické a monetární společenství

CFA frank je měnou, kterou používá dvanáct bývalých francouzských afrických kolonií, ale také Guinea-Bissau (bývalá kolonie Portugalska) a Rovníková Guinea (bývalá kolonie Španělska), které společně tvoří měnovou unii. Měna je pevně vázána na euro v poměru 100 CFA franků = 0,152449 euro. Stabilitu eura to příliš neovlivňuje, protože HDP

všech čtrnácti členských států je velmi nízký. CFA frank se nyní dělí na dvě měny – na západoafrický dolar a středoafriický dolar.

Západoafrické hospodářské a měnové společenství zahrnuje osm členů – Benin, Burkina Faso, Guinea-Bissau, Mali, Niger, Pobřeží slonoviny, Senegal a Togo. Měnová unie má stanoveny tři pilíře fungování:

- neomezená směnitelnost měny garantovaná francouzským ministerstvem financí a kapitálová mobilita mezi Západoafrickým hospodářským a měnovým společenstvím (WAEMU) a Francií,
- centralizace devizových rezerv u francouzského ministerstva financí na tzv. provozním účtu,
- pevná kurzová parita k euru a minimálně 20 % závazků centrální banky na viděnou je kryto devizovými rezervami.

Princip fungování měnové unie je zakotven ve smlouvách s cizími státy a jejich centrálními bankami. Centrální institucí byla ustanovena Centrální banka západoafrických zemí, která je nadnárodní centrální bankou. O její měnové politice rozhoduje Rada ministrů Západoafrického hospodářského a měnového společenství. Centrální banka má výlučné právo na emisi bankovek a mincí, vykonává bankovní regulaci a dohled. Jednotlivé členské státy si udržují nezávislou fiskální politiku.

Země WAEMU optimální měnovou unií nevytvářejí. Kvůli své převážně na zemědělské komodity orientované struktuře exportu jsou země vystaveny značným externím šokům v důsledku kolísajících cen těchto komodit. Vzhledem k odlišné komoditní struktuře exportu v různých zemích jsou tyto šoky navíc rozdílné pro různé země, jedná se o tzv. asymetrické šoky.

1.2.3 Centrální africké ekonomické a monetární společenství

Středoafriické hospodářské a měnové společenství (CEMAC) zahrnuje 6 států – ČAD, Kamerun, Gabon, Kongo, Rovnikovou Guineu a Středoafriickou republiku. Měnová unie má stanoveny tři pilíře fungování:

- neomezitelná směnitelnost a kapitálová mobilita mezi CEMAC a Francií, garantovaná francouzským ministerstvem financí,
- centralizace devizových rezerv u francouzského ministerstva financí na tzv. provozním účtu,
- pevná kurzová parita k euru a minimálně 20 % závazků centrální banky na viděnou je kryto devizovými rezervami.

Princip fungování je zakotven ve smlouvách s cizími státy a jejich centrálními bankami. Navzdory stejnému názvu měny a identickému kurzu k euru nejsou CFA franky Západoafrické a Středoafriické hospodářské a měnové unie mezi sebou volně směnitelné a nemohou obíhat v obou společenstvích. Centrální institucí byla ustanovena Centrální banka středoafriických zemí, jež má výlučné právo na emisi bankovek a mincí. Centrální banka má stejná práva jako centrální instituce Západoafrického hospodářského a měnového společenství.

Členské státy Středoafriického hospodářského a měnového společenství optimální měnovou unií rovněž netvoří. Důvodem je rovněž jako u Západoafriického společenství vznik asymetrických šoků.

1.2.4 Evropská měnová a hospodářská unie

Rok 2002 je v dějinách hospodářské a měnové politiky zapsán tím, že došlo k zavedení jednotné evropské měny (euro) v podobě bankovek a mincí. Zavedení eura je nejvýznamnější změna mezinárodního měnového systému po kolapsu brettonwoodského systému v roce 1971, a to bez ohledu na souhlasná nebo kritická stanoviska. Ekonomika eurozóny se stala součástí nejrozvinutějších ekonomik světa po boku USA a Číny ve velikosti HDP.

Shrnutí

Měnová unie je peněžním systémem, ve kterém měnovou politiku zajišťuje buď společná centrální banka členských zemí měnové unie, nebo „zahraniční“ centrální banka ve smyslu centrální banky jen jedné z členských zemí. Domácí centrální banka je tedy v měnové oblasti plně podřízena jedné z výše uvedených centrálních bank. Měnová rozhodnutí jsou ale přijímána na základě společného souhlasu členských zemí měnové unie. V historii vzniklo několik měnových unií. Některé z nich byly úspěšné, jiné naopak nevedly k společnému cíli a zanikly.

